

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
КОМУНАЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»

МОВА ГІДНОСТІ

**Організація та проведення Першого уроку
у 2026-2027 навчальному році**
Методичний посібник

Черкаси – 2026

УДК 37.091

Б90

Рекомендовано до друку вченою радою КНЗ «ЧОПОПП ЧОР». Протокол № 2 від 03 червня 2026 року

АВТОР:

Бугайчук Н. В., методист лабораторії виховної роботи комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Чепурна Н.М., в. о. ректора комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України;

Крижанівський В.В., заступник директора з навчально-виховної роботи Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20 Черкаської міської ради

Б90 Бугайчук Н.В. Мова гідності. Організація та проведення Першого уроку у 2026-2027 навчальному році. Методичний посібник. Черкаси: вид-во «КНЗ ЧОПОПП ЧОР». 36 с.

Б90 У посібнику представлені методичні матеріали, нові ідеї щодо організації та проведення Першого уроку у 2026-2027 навчальному році для кожної вікової категорії учнів.

Подані матеріали – це інтеграція рекомендацій Міністерства освіти і науки України до Першого уроку 2026/2027 навчального року та рекомендацій Міністерства у справах ветеранів України (до Дня пам'яті захисників України 29 серпня та Міжнародного дня жертв насильницьких зникнень 30 серпня).

Для керівників закладів загальної середньої освіти, їхніх заступників, педагогів-організаторів, класних керівників.

©КНЗ ЧОПОПП ЧОР, 2026

ЗМІСТ

Вектор гідності — від ідеї до шкільної практики	4
План уроку для учнів старшої школи «Мова гідності: маркер свободи»	7
План уроку для учнів середньої школи «Мова гідності: інструкція до дії»	15
План уроку для учнів початкової школи «Сила наших слів»	21
Додаток 1. Архітектура поваги	30
Додаток 2. Золоті правила щоденного спілкування в школі	31
Додаток 3. Вірші Надії Григорівни Красоткіної	32
Список використаних та рекомендованих джерел	34

ВЕКТОР ГІДНОСТІ — ВІД ІДЕЇ ДО ШКІЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Міністерство освіти і науки рекомендує Перший урок у 2026/27 навчальному році присвятити темі «Мова гідності».

За інформацією МОН, проведення такого уроку формуванню культури поваги до людської гідності, усвідомленню цінності багатоманіття, розвитку навичок використання безбар'єрної та недискримінаційної мови, що ґрунтується на принципах рівності, інклюзії та взаємоповаги.

Особливу увагу доцільно приділити ролі мови у створенні безпечного, інклюзивного й дружнього освітнього середовища, у якому кожна людина, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, інвалідності, етнічного походження чи інших ознак, почувається прийнятою, почутою та має рівні можливості

Пропонуємо поєднати рекомендації МОНУ щодо теми уроку «Мова гідності» та звернення Міністерства у справах ветеранів України щодо проведення щорічного Загальнонаціонального уроку пам'яті до Дня пам'яті захисників України (29 серпня) та Міжнародного дня жертв насильницьких зникнень (30 серпня).

Справжній, глибокий патріотизм починається з поваги. Він викарбуваний у нашому прагненні до свободи, але реалізується щодня — у тому, як ми спілкуємося один із одним, як ми підтримуємо слабшого, як шануємо тих, хто нас захищає, і як будуємо простір, де немає місця байдужості чи знеціненню.

Гідність — це не абстракція. Це те, за що свідомо віддають життя наші Захисники й Захисниці. І саме через «Мову гідності» ми вчимося правильно, чуйно та поважно говорити про пам'ять загиблих, чекати безвісти зниклих і полонених та підтримувати їхні родини без дискримінації, жалю чи байдужості.

Головний меседж Першого уроку: «Гідність — це цінність, за яку віддають життя. Пам'ять — це мова нашої вдячності».

Мова гідності — це інструмент, з допомогою якого ми вшановуємо подвиг Героїв, підтримуємо родини зниклих безвісти та полонених і будуємо суспільство, варте їхньої самопожертви.

Гідність як національна ідея та основа ідентичності

Українці неодноразово доводили всьому світу, що гідність для нас — це не абстрактне слово, а ціннісний вибір, за який ми боремося на фронті й у тилу. Наша боротьба — боротьба за право кожного бути вільним, почутим і захищеним. Навчати дітей мови гідності — це

виховувати в них усвідомлення того, що людська цінність є недоторканною, що є фундаментом громадянського патріотизму.

Безбар'єрність як прояв поваги та вдячності

Сьогодні вимагає від нас особливої чутливості та зрілості. До наших шкіл і громад повертаються Захисники та Захисниці з бойовим досвідом і травмами; поруч із нами навчаються діти з досвідом евакуації, діти, які втратили рідних чи мають особливі освітні потреби. Мова гідності — це мова безбар'єрного суспільства. Вона вчить відмовитися від пафосного жалю чи стигматизації на користь рівності, підтримки та поваги до кожного особистого досвіду.

Слово як інструмент безпеки та єдності

Культура мовлення у школі, в учнівських чатах та у публічному просторі безпосередньо впливає на ментальне здоров'я наших дітей. Очищення мови від дискримінаційних штампів, застарілих ярликів, ейджизму та мови ворожнечі — це створення безпечного й дружнього освітнього середовища. Там, де є повага до гідності особистості, — немає місця булінгу та відчуженню.

Перший урок — це лише початок. Запропоновані методичні матеріали розроблені так, щоб перетворити декларативні правила на живий досвід дітей.

- У початковій школі ми вчимося помічати «силу своїх слів» та будувати мости дружби.
- У середній школі — опановуємо «інструкцію до дії», вчимося тримати власні кордони та поважати чужі.
- У старшій школі — робимо «свідомий вибір зрілої особистості», засвоюючи етику взаємодії у суспільстві рівних можливостей та вдячності ветеранам.

💡 Методичний коментар для вчителя

Уроки розроблені за модульним принципом і містять декілька варіативних блоків. Це зроблено для того, щоб учитель мав можливість адаптувати зміст уроку під потреби та особливості конкретного класу.

Для проведення першого уроку педагогу достатньо обрати 4 блоки (1 вступна частина, 2 основна частина і 1 заключна) з кількох запропонованих, зважаючи на вікові нюанси учнів, формат навчання (очний/дистанційний) та рівень обізнаності класу з темою.

Усі блоки самостійні, але об'єднані спільною наскрізною темою та цілями.

Алгоритм дій учителя:

1. Ознайомтеся з усіма запропонованими блоками уроку.
2. Оберіть, з основної частини, 2 найбільш відповідні блоки для вашого класу.
3. Збережіть вступну та підсумкову частини уроку (Хвилина мовчання та рефлексія є обов'язковими для збереження цілісності концепції).

ПЛАН УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ «МОВА ГІДНОСТІ: МАРКЕР СВОБОДИ»

Мета: проаналізувати мову як інструмент впливу, навчитися розпізнавати приховану дискримінацію (мови ворожнечі, лукізм, мікроагресію) та сформувані навички безбар'єрного спілкування у реальному й цифровому світі.

Виховувати почуття глибокої вдячності та поваги до подвигу Захисників і Захисниць України; плекати культуру пам'яті про загиблих Воїнів; сформувані етичну та чутливу позицію щодо підтримки родин захисників, які зникли безвісти за особливих обставин або перебувають у полоні.

1. Організаційний момент та вступне слово вчителя: *«Вітаю вас із початком нового 2026/2027 навчального року! Ви — випускники, старшокласники, дорослі люди, які вже за рік-два визначатимуть вектор розвитку нашої держави.»*

Наш перший урок присвячений темі «Мова гідності». Але ми говоримо про неї не в затишній теоретичній тиші, а в контексті

подій, які переживає наша країна. Цими днями Україна відмічає День Незалежності України — державне свято, що відзначається щорічно 24 серпня та вшановує День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави (29 серпня), а також відзначає Міжнародний день жертв насильницьких зникнень (30 серпня).

Гідність — це не просто слово з підручника. Це цінність, за яку наші Захисники й Захисниці віддали та продовжують віддавати найдорожче — своє життя й здоров'я. А Мова гідності — це інструмент нашої вдячності, поваги й підтримки тих, хто поруч».

Загальнонаціональна хвилина мовчання та вшанування пам'яті

Учитель: «Найвища мова гідності у хвилини скорботи й шани — це тиша. Я закликаю кожного з нас схилити голову перед мужністю, самопожертвою та безмежною любов'ю до рідної землі наших Героїв, які загинули в боротьбі за свободу України.

Ми також згадуємо всіх Воїнів, які зникли безвісти за особливих обставин або перебувають у ворожому полоні, та висловлюємо глибоку солідарність із їхніми родинами, які щодня демонструють приклади витримки й віри».

(Звучить метроном або тематична інструментальна композиція. Оголошується хвилина мовчання).

2. Основна частина

БЛОК 1

Запитання для дискусії (формат «Філософська кав'ярня» або панельна дискусія)

Запитання мають спонукати до аналізу суспільних процесів та власного мовного вибору:

1. Про мову як маркер зрілості та культури

- ☞ Чому в сучасному цивілізованому світі толерантність і коректна лексика) вважаються ознакою професіоналізму та високого IQ, а не просто «даниною моді»?
- ☞ Як наша мова впливає на сприйняття України у світі? Чому безбар'єрність — це критерій європейського суспільства?

2. Про приховану дискримінацію та мікроагресію

- ☞ Що таке «мікроагресія» у щоденному спілкуванні? (Наприклад, фрази на кшталт: «Ти красива, як для дівчини-технаря» або «Він добре впорався, попри свою інвалідність»). Чому такі «компліменти» насправді знецінюють гідність?
- ☞ Де проходить межа між свободою слова та мовою ворожнечі у соціальних мережах?

3. Про інклюзію та ветеранську політику

- ☞ Сучасна Україна — це суспільство, де щодня зростає кількість людей з досвідом війни, травмами чи ампутаціями. Якою має бути мова спілкування з ветеранами та цивільними, які постраждали від війни, щоб це була мова поваги, а не жалю чи табування?

Головна думка: ветеран/ветеранка чи людина з інвалідністю внаслідок війни — це не «постраждалі, яких треба жаліти», а суб'єкти сили, які віддали частину здоров'я за нашу свободу. Наше завдання — створити середовище (архітектурне, мовне, психологічне), де вони почуватимуться вільно, самостійно та з гідністю.

БЛОК 2

Запитання для дискусії «Етика гідності та вдячності»

Про різницю між повагою та жалем

- ☞ Чому надмірний жаль, зітхання чи фрази на кшталт «бідненький, як же ти тепер...» принижують гідність ветерана не менше, ніж байдужість?
- ☞ Як ви розумієте формулу: «Нічого для нас без нас» у ветеранській політиці та інклюзії?»

Про коректність запитань та особисті кордони

- ☞ Чи етично запитувати у ветерана/ветеранки або людини з ампутацією про те, як саме це сталося чи що вони відчували на війні? Де проходить межа між щирим зацікавленням і порушенням приватних кордонів?
- ☞ Що робити, якщо ви хочете подякувати ветерану на вулиці, але не знаєте, як це зробити коректно? (Розбір жесту «Завдяки тобі» — прикладення долоні до серця).

Про середовище та безбар'єрність

- ☞ Коли ми бачимо ветерана на кріслі колісному або з протезом, який не може піднятися на танок установи, чия це проблема — людини чи середовища?
- ☞ Чому пандуси, звукові світлофори, тактильна плитка та широкі двері — це не «пільга для осіб з інвалідністю», а норма цивілізованого простору для кожного з нас?

БЛОК 3

Мовний практикум «Переклад на «Мову вдячності й гідності»

Учні в групах або під час загального обговорення розбирають поширені фрази та шукають етичні альтернативи.

Некоректно / Приймає гідність	Мова гідності та поваги	Чому це важливо?
<i>Ампутант</i>	Людина з ампутацією; людина, яка використовує протез	Використовуємо формулу – спочатку людина
<i>Візочник, прикутий до візка</i>	Людина, яка пересувається на кріслі колісному	Крісло колісне — це засіб пересування та свободи, а не «кайдани»
<i>Даун, аутист, ДЦПшник</i>	Людина / дитина з синдромом Дауна, з розладом аутистичного спектра (РАС), з ДЦ	Медичний діагноз не повинен ставати іменником, що замінює людину
<i>Жертва війни, постраждалий</i>	Людина з досвідом війни; ветеран / ветеранка	Термін «жертва» позбавляє людину суб'єктності та сили
<i>Інвалід, особа з обмеженими можливостями</i>	Людина з інвалідністю	Інвалідність — це лише стан чи характер взаємодії з середовищем, а не суть людини. Можливості людини обмежують бар'єри середовища, а не її стан
<i>Інклюзивник (стосовно дитини)</i>	Учень / учениця, яка навчається в інклюзивному класі	Уникаємо навішування соціальних та освітніх ярликів
<i>Каліка, інвалід війни, покалічений солдат</i>	Ветеран / ветеранка з інвалідністю; людина з досвідом війни / з бойовою травмою	Людина не дорівнює своїй травмі. Вона насамперед особистість і захисник/захисниця
<i>Нормальні діти, здорові діти (у протиставленні)</i>	Діти без інвалідності / нормотипові діти	Слово «нормальний» протиставляє інших як «неповноцінних»

Некоректно / Принажує гідність	Мова гідності та поваги	Чому це важливо?
Особливі потреби, дитина з особливими потребами	Особливі освітні потреби (ОУП) / дитина з особливими освітніми потребами	Потреби в любові, безпеці та повазі у всіх однакові. «Особливими» є саме <i>освітні</i> потреби або умови адаптації
Псих, душевнохворий	Людина з ментальними або психічними розладами	Забезпечує повагу та знижує рівень стигматизації психічного здоров'я
Сліпий, глухий, глухонігий	Людина з порушеннями/втратою зору; людина з порушеннями/втратою слуху	Термін «глухонігий» взагалі некоректний, оскільки люди з порушеннями слуху мають свою розвинену мову (жестову)
У нього ПТСР, він неадекватний	Людина переживає процес адаптації / цивільної реінтеграції; людина має досвід бойового стресу	Діагнози та психологічний стан не мають ставати ярликами чи лайкою
Я знаю, як тобі важко, Ми розуміємо ваш біль	Дякую за ваш внесок	Ми не можемо по- справжньому відчувати сторонній досвід війни, тому краще засвідчити повагу та готовність підтримати

БЛОК 4

Ситуаційні кейси для розбору зі старшокласниками

Запропонуйте учням розібрати реальні моделі поведінки:

Кейс 1. Допомога на вулиці чи в транспорті

- *Ситуація.* Ви бачите ветерана на протезах або на кріслі колісному, який підходить до високого бордюру чи важких дверей.
- Запитання: Якими мають бути ваші дії?
- Правильний алгоритм дій:
 1. Спочатку запитати: «Вам допомогти?» або «Чи можу я підтримати двері?».

2. Дочекатися відповіді. Якщо людина каже «Ні, дякую, я сам/сама» — посміхнутися й не нав'язувати допомогу (самостійність — це частина гідності).
3. Якщо відповідь «Так» — уточнити: «*Як саме краще зробити?*» (не хапати крісло колісне чи протезовану кінцівку без дозволу).

Кейс 2. Ветеран у школі / громаді

- *Ситуація.* До вашої школи на роботу повертається вчитель або приходить новий учень/учениця, чий батько/мати повернулися з фронту з важкою травмою.
- Запитання: Як створити середовище, у якому людина почуватиметься природно, без зайвого роздивляння, але й без удаваного ігнорування?
- Ключовий висновок. Нормалізація взаємодії — це коли ми бачимо насамперед особистість і її професіоналізм/людяність, забезпечуємо необхідну безбар'єрність і не робимо з травми головну тему для розмов.

Наприкінці цього блоку старшокласники можуть сформулювати 3 прості **«Правила свідомого громадянина», а саме:**

1. Поважай простір. Не роздивляйся травми чи протези, не ставай на шляху руху, поважай особисті кордони.
2. Запитуй перед тим, як діяти. Допомога має бути бажаною, а не нав'язаною.
3. Дякуй гідно. Повага виражається у створенні рівних можливостей, а не в жалі.

БЛОК 5

Інтерактивні формати для уроку у 9–11 класах

1. Вправа «Кейс-аналіз: медіааудит та текстовий експрес-аналіз»

Запропонуйте старшокласникам у групах проаналізувати декілька реальних чи змодельованих заголовків новин, цитат із соцмереж або фрагментів документів:

- ❖ **Заголовок 1** *«Інваліди отримують нову допомогу від держави»*
Аналіз: стигматизація через застарілий термін.
Редагування: *«Люди з інвалідністю отримують...»*.
- ❖ **Заголовок 2** *«Герой-візочник взяв участь у марафоні»*

Аналіз: використання жалісливо-пафосного контексту та некоректного позначення засобу пересування.

Редагування: *«Ветеран, який пересувається на кріслі колісному, взяв участь у марафоні».*

❖ **Заголовок 3** *«Дівчата-випускниці показали дивовижні результати з фізики»*

Аналіз: гендерний стереотип (підкреслення статі як щось здивоване для точних наук).

Редагування: *«Випускники та випускниці показали високі результати...».*

БЛОК 6

Практикум «Безбар'єрний словник для майбутнього резюме та спілкування»

Обговоріть зі старшокласниками, як інклюзивна мова застосовується у дорослому житті:

- *Корпоративна етика:* Чому сучасні компанії відмовляються від дискримінаційних вимог у вакансіях (вік, стать, зовнішність).
- *Етикет звернення:* Як коректно запитати людину про її потреби (наприклад, як краще організувати наш робочий простір, щоб тобі було зручно? замість упереджених припущень).

3.Заклучна частина

БЛОК 7

Рефлексія та інтерактивний підсумок

Вправа «Декларація мовної гідності випускника»

Учні по черзі або на загальному аркуші (чи онлайн-дошці) формулюють по одному короткому правилу, якого вони зобов'язуються дотримуватися у 2026/2027 навчальному році в школі, соцмережах та повсякденному житті.

Орієнтовні пункти Декларації:

1. Ми обираємо правило «Спочатку людина» в будь-якій комунікації.
2. Ми не використовуємо діагнози, фізичні чи психологічні особливості як лайку чи жарти.
3. Ми проявляємо повагу до Ветеранів та Захисників через дії, створення безбар'єрного середовища й вдячність, а не через жаль.
4. Ми висловлюємо солідарність із родинами зниклих безвісти та полонених Воїнів, поважаємо їхній біль і зберігаємо етичну тишу.
5. Ми зупиняємося під час Загальнонаціональної хвилини мовчання, віддаючи шану тим, завдяки кому ми живі.
6. Ми визнаємо гідність кожної людини від народження як недоторканну цінність.
7. Ми протидіємо мові ворожнечі, лукізму, ейджизму та гендерним стереотипам у школі й поза нею.
8. Ми творимо простір, де відмінності — це ресурс для розвитку, а не привід для роз'єднання.

Тези для фінального слова вчителя

«Дякую кожному з вас за зрілість і чутливість. Пам'ятайте: мова — це кордон нашої душі й нашої нації. Коли ми очищаємо її від стереотипів, знецінення та байдужості, ми робимо свій особистий внесок у перемогу й будівництво України, варті найвищої самопожертви її Захисників та Захисниць. З новим навчальним роком!»

ПЛАН УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ «МОВА ГІДНОСТІ: ІНСТРУКЦІЯ ДО ДІЇ»

Мета: навчитися помічати приховану дискримінацію (мову ворожнечі, сленгове знецінення), зрозуміти різницю між гумором і булінгом, а також засвоїти принципи безбар'єрності.

Виховувати почуття глибокої поваги до Захисників і Захисниць України; сформувати дбайливе ставлення до культури пам'яті про загиблих Героїв; навчити етично та чуйно підтримувати однокласників, чиї рідні перебувають у полоні або зникли безвісти за особливих обставин.

1. Вступна частина

БЛОК 1

Вступ та емоційне налаштування

Тези вступного слова вчителя: «Вітаю вас, мої любі! Ми знову разом у школі. За літо ми всі подорослішали, зібрали багато спогадів та емоцій. Наш перший урок присвячений важливій темі — «Мова гідності».

Уявіть, що слова — це цеглинки. Одними словами ми можемо збудувати міцний міст дружби, а іншими — високу стіну, яка відгороджує нас один від одного. Сьогодні ми вчитимемося будувати саме мости».

Вправа «Слово-підтримка». Учні передають по колу символічний соняшник та називають одне слово або коротку фразу, яка допомагає людині почуватися впевнено й захищено (наприклад: «Я поруч», «Ти впораєшся», «Дякую за допомогу», «Твоя думка важлива»).

БЛОК 2

Тези вступного слова вчителя: «Гідність — це не просто слова в підручнику. Це те, за що прямо зараз виборюють наші Захисники й Захисниці. Наприкінці серпня Україна відзначає дві дуже важливі дати: День пам'яті захисників України (29 серпня) та Міжнародний день жертв насильницьких зникнень (30 серпня).

Пам'ятати та шанувати — це теж частина мови гідності. Коли ми згадуємо Героїв, найвища мова поваги — це тиша».

(Учитель коротко розповідає про символ соняшника — пам'ять про бійців, які віддали життя за Україну у серпні 2014 року під Іловайськом та протягом усієї російсько-української війни. Попри біль втрати, соняшник уособлює життєву силу, надію та віру в перемогу, оскільки ця квітка завжди тягнеться за світлом до сонця).

Проведення Хвилини мовчання: «Давайте схилимо голови у хвилині мовчання. Згадаємо тих, хто віддав життя за наші мирні ранки, а також пошлемо подумки тепло й віру тим воїнам, які зараз перебувають у полоні чи зникли безвісти, та їхнім рідинам».

(Звучить метроном. Хвилина мовчання).

1. Основна частина

БЛОК 3

Практикум «Мова гідності в дії»

Вправа «Лексичний світлофор»

Учитель зачитає фрази, а учні за допомогою карток або жестів показують:

- Зелений — фраза гідності й поваги;
- Червоний — фраза, яка обижає, містить стереотипи або принижує.

Фрази для аналізу:

1. *«Та він якийсь дивний, взагалі ні з ким не спілкується»*

Обговорення: Не навішуємо ярлики. У кожної людини свій характер або свій емоційний стан.

Як краще: «Він зараз хоче побути наодинці, я почекаю» або «Можу запитати, чи потрібна йому компанія».

2. *«Це не дівчача справа / ти що, як хлопчисько?»*

Обговорення: Оцінюємо вчинки й захоплення, а не стать.

Як краще: «Кожен має право обирати те хобі, яке йому подобається».

3. *«Дивись, який інвалід іде»*

Обговорення: Пам'ятаємо правило «Спочатку людина».

Як краще: Людина з інвалідністю або людина, яка пересувається на кріслі колісному.

БЛОК 4

Ситуаційна гра «Як бути поруч: підтримка родин полонених та зниклих безвісти»

Учитель: «Сьогодні серед нас є люди — дорослі й діти, — чий рідні захищають країну, знаходяться в полоні або про яких тимчасово

немає звісток (вони вважаються зниклими безвісти за особливих обставин). Це дуже складний і болісний досвід. Як Мова гідності вчить нас поводитися у такій ситуації?»

Обговорення 3-х правил чутливості:

1. **Правило 1.** Жодної допитливості без дозволу.
 - ❖ *Не можна:* Допитуватися в однокласника: «А де твій тато? А чому він не дзвонить? А що кажуть у новинах?».
 - ❖ *Мова гідності:* Не нагадувати про біль спеціально. Якщо людина сама захоче поділитися — уважно вислухати без зайвих порад.
2. **Правило 2.** Правильні слова підтримки.
 - ❖ *Не варто казати:* «Та не плач, все буде добре», «Забудь трохи про це», або вживати слово «пропащий».
 - ❖ *Мова гідності:* «Я поруч», «Ми віримо й чекаємо разом із тобою», «Ти завжди можеш на мене розраховувати».
3. **Правило 3.** Конкретні дії замість слів.
 - ❖ Запропонувати разом зіграти в м'яч, поділитися конспектом, просто прогулятися на перерві. Звичайна дружба — це найкраща безбар'єрна підтримка.

БЛОК 5

Запитання для дискусії та провокації думки

Замість прямого запитання «Що таке гідність?», яке підлітки можуть сприйняти як нудне, краще зайти через кейси та відчуття:

1. **Про кордони та сленг:**
 - *Чи бувало так, що жарт здавався смішним усім, крім того, про кого він був? Де проходить межа між дружнім кпінням і приниженням гідності?*
 - *Які слова або сленгові вирази зараз є популярними у TikTok/Telegram, але насправді таємно ображають або принижують людину?* (Наприклад: використання діагнозів як лайок, ейджизм, оцінка зовнішності/лукізм).
2. **Про безбар'єрність та інклюзію:**
 - *Коли ми кажемо «людина з інвалідністю» замість застарілого «інвалід», чи змінюється щось у нашому ставленні? Чому слова мають значення?*
 - *Уявіть, що до нашого класу приходить новий учень із досвідом переїзду через війну або з особливими освітніми потребами. Які*

наші фрази допоможуть йому почуватися рівним, а які — змусять почуватися іншим?

3. Про реакцію на несправедливість (активна позиція):

- *Що ви відчуваєте, коли бачите, як у соціальних мережах чи в коридорі когось хейтують? Чому мовчання свідків підтримує дискримінацію?*

БЛОК 6

Інтерактивні вправи для уроку

1. Вправа «Лексичний детектор» (Робота з картками / онлайн-дошкою)

Запропонуйте учням розбирати реальні фрази зі шкільного чи мережевого життя та шукати їм гідну альтернативу.

- *Приклад 1.* Та він якийсь аутист, постійно в навушниках сидить. Альтернатива: він любить тишу / використовує навушники, щоб зосередитися.
- *Приклад 2.* Це не дівчача справа / Ти що, як дівчинка? Альтернатива: кожен має право займатися тим, що йому подобається.
- *Приклад 3.* Вона біженка, їй легко.
- Альтернатива: вона вимушено переїхала через війну й адаптується до нових умов.

2. Кейс-метод «Межа гумору»

Подайте підліткам короткі ситуації для аналізу в парах:

Ситуація. У класі створили мем про однокласника, який повільно бігає на фізкультурі чи носить слуховий апарат, і виклали у спільний чат. Більшість сміється, а цей учень мовчить.

Запитання для обговорення:

1. Чи це гумор, чи це порушення гідності?
2. Як вийти з цієї ситуації з гідністю самому учневі та що можуть зробити свідки?

3. Заключна частина

БЛОК 7

Спільний продукт: «Кодекс мовної безпеки класу»

Замість стандартних правил на папері, запропонуйте створити «Чек-лист поваги для нашого чату та класу»:

- Ми не використовуємо діагнози та особливості людей як лайку.

- Ми не коментуємо зовнішній вигляд та статки інших.
- Якщо нам щось не подобається, ми кажемо про дію («Мені неприємно, коли так роблять»), а не навішуємо ярлик на людину («Ти дурень»).
- У нашому класі кожен має право на помилку та власний темп.

БЛОК 8

Вправа «Стіна вдячності й солідарності»

Учням роздають паперові соняшники або жовто-блакитні наліпки.

Завдання: написати на соняшнику короткий вислів-зобов'язання для класу на цей навчальний рік.

Орієнтовні записи дітей:

- Слухати один одного без глузувань.
- Шанувати пам'ять наших Героїв.
- Підтримувати того, хто сумує чи чекає рідних з війни.
- Використовувати слова, які піднімають настрій, а не ранять.

Учні приклеюють свої соняшники на спільний плакат «**Мова нашої гідності та пам'яті**».

Тези підсумкового слова вчителя: «Сьогодні ми зробили перший важливий крок у новому навчальному році. Ми згадали тих, завдяки кому можемо вчитися — наших Захисників і Захисниць. Ми пообіцяли берегти пам'ять про тих, хто загинув, і чекати кожного й кожну, хто перебуває у полоні чи зник безвісти.

Пам'ятайте: наша гідність виражається у щоденних дрібницях — у тому, як ми говоримо, як дивимося один на одного і як уміємо підставити плече. Нехай наш клас стане простором, де кожному тепло, безпечно та затишно. Дякую вам за урок!»

💡 Порада

У середній школі важливо уникати менторського тону. Найкраще працює формат **«рівний — рівному»**, коли вчитель виступає модератором фасилітаційної сесії, де підлітки самі доходять висновку: *«Безпечне середовище вигідне кожному з нас, бо сьогодні ти захищаєш гідність іншого, а завтра спільнота захистить твою»*.

ПЛАН УРОКУ ДЛЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ «СИЛА НАШИХ СЛІВ»

Мета: розвивати емпатію, вміння слухати одного, висловлювати свої почуття та проявляти турботу про однокласників.

Формувати уявлення про Захисників і Захисниць України як про сміливих людей, які нас бережуть; плекати світлу пам'ять про Героїв та вчити лагідної, чутливої підтримки тих дітей, чії рідні зараз на війні, перебувають у полоні чи зникли безвісти.

Вступна частина

БЛОК 1

Привітання та емоційне налаштування. Вчитель пропонує дітям посміхнутися одне одному та сказати сусіду по парті одне приємне слово.

Оголошення теми. Коротке пояснення простими словами: *«Сьогодні ми дізнаємося, чому слова мають суперсилу, як вони можуть лікувати або ранили, ознайомимося із поняттям людської гідності, силою добрих слів, повагою до себе й інших, значенням української мови та спільними цінностями українського суспільства. Мова гідності — голос вільної людини».*

Запитання для обговорення (на вибір):

1. Що для вас означає слово «гідність»?
2. Як ви розумієте, що до вас ставляться з повагою?
3. Що ви відчуваєте всередині, коли вас уважно слухають і не сміються з ваших слів?
4. А як ви самі показуєте іншим людям (друзям, батькам, вчителю), що поважаєте їх?
5. Які слова вміють «лікувати» або піднімати настрій, а які — можуть поранити, навіть якщо ми цього не хотіли?
6. Якщо хтось у нашому класі робить щось повільніше, говорить інакше або потребує допомоги, як ми можемо вчинити з гідністю й повагою?
7. Чи можна поважати людину, якщо вона не схожа на нас (має інший колір волосся, пересувається у кріслі колісному, носить окуляри чи слуховий апарат)? Чому?

БЛОК 2

Хвилина вдячності та світлої пам'яті: «Соняшник шани»

Учитель: *«Дітки, а ви знаєте, чому ми сьогодні можемо зібратися в нашому світлому класі, обійняти друзів і радіти сонечку? Бо нас бережуть наші Захисники й Захисниці — сміливі чоловіки та жінки. Вони — наші справжні супергерої. Наприкінці серпня ми відзначаємо **День пам'яті захисників України**. Квітка цього дня — яскравий соняшник, який завжди повертає голівку до сонця й світла.*

Є Воїни, які віддали своє життя, щоб ми з вами були у безпеці. Ми бережемо про них світлу пам'ять. А ще є Воїни, які зараз дуже далеко, перебувають у полоні чи про яких тимчасово немає новин. Ми всі чекаємо на їхнє повернення додому».

Тиха подяка серцем (Хвилина мовчання):

Учитель: *«Давайте на хвилинку затихнемо, прикладемо ручку до серця і подумки скажемо нашим Захисникам і Захисницям. **Дякую за життя. Ми пам'ятаємо і чекаємо**».*

(Тиха пауза або звуки метронома — 30-40 секунд).

Основна частина

БЛОК 3

Вправа «Колючки та сонечка»

Суть: вчитель зачитує вирази. Якщо вираз образливий (наприклад, «Ти нічого не вмієш», «Геть звідси»), діти схрещують руки (показують «колючку»). Якщо вираз підтримує («У тебе все вдасться», «Давай дружити»), — діти піднімають руки вгору і розкривають долоньки («сонечко»).

Запитання для обговорення:

1. Чи чули ви колись висловлювання, які ображають або принижують інших людей?
2. Як ви вважаєте, чи слова можуть бути шкідливими?
3. Які слова або вирази, на вашу думку, є дискримінаційними?
4. Як можна замінити дискримінаційні слова на недискримінаційні?

БЛОК 4

Казка-бесіда «Зім'яте серце»

Суть: вчитель вирізає з паперу велике червоне серце. Потім розповідає коротку історію про дитину, яку хтось обізвав чи висміяв. З кожним поганим словом вчитель трішки зминає паперове серце.

Історія про хлопчика Мишко та паперове серце

В одному яскравому та сонячному містечку жив хлопчик, якого звали Мишко. Він був звичайним хлопчиком: любив малювати великих черепах, будувати вежі з конструктора та ганяти м'яча на подвір'ї. А ще Мишко мав велике, щире і дуже ніжне серце. (Вчитель показує дітям велике червоне паперове серце). Воно було рівним, гладеньким і готовим дружити з усім світом.

Одного ранку Мишко прокинувся у чудовому гуморі. Він швидко взувся і побіг на дитячий майданчик. Там хлопці саме збиралися грати у футбол. Мишко підбіг до них і радісно вигукнув: «Привіт! Можна з вами?».

Але один хлопчик сердито штовхнув м'яч і буркнув: «Ні, ти занадто повільно бігаєш, ти нам усе зіпсуєш! Іди звідси!».

(Вчитель зминає перший шматочок паперового серця).

Мишку стало дуже прикро. Його серце вперше за день стиснулося від болю.

Він відійшов убік і сів на лавочку. Поруч дівчатка будували замок у пісочниці. Мишко вирішив допомогти їй потягнувся за лопаткою. Але сусідська дівчинка вихопила іграшку і крикнула: «Не чіпай, ти все зламаєш, незграбо!».

(Вчитель зминає серце ще сильніше).

Мишкові захотілося плакати. Його серце затремтіло, а на очах з'явилися сльози. Хлопчик вирішив повернутися додому. Дорогою він зустрів знайомого дорослого. Мишко хотів привітатися, але випадково зачепив плечем його сумку. Перехожий розсердився і голосно сказав: «Який невихований хлопчик! Дивись, куди ідеш!».

(Вчитель зминає паперове серце повністю, перетворюючи його на щільну грудку).

Мишко прийшов додому, сів у кутку своєї кімнати й обійняв коліна. Його велике, красиве серце тепер було схоже на маленьку, понівечену грудочку, якій було дуже самотньо і боляче.

- **Обговорення.** Вчитель просить дітей сказати цьому «серцю» вибачення та добрі слова. З кожним добрим словом серце розправляється.
- **Висновок.** Подивіться, серце знову рівне? Ні, на ньому лишилися шрами від зморшок. Так само й образи залишають слід у душі, тому слова треба обирати обережно.

БЛОК 5

Практична гра «Теплі та колючі слова»

Учитель показує картки із різними ситуаціями або називає фразу, а діти плескають у долоні, якщо це «тепле слово» (яке береже гідність), або закривають долоньками очки, якщо це «колюче слово» (яке ранить).

Ситуації для гри:

1. Запитати дозволу: «Можна, я візьму твій олівець?» → (Тепле)
2. Обзивати дитину, якщо вона щось робить повільно чи носить окуляри → (Колюче)
3. Подати руку або підтримати того, хто перечепився чи впав → (Тепле)
4. Сказати дитині, чий тато або мама на війні: «Я з тобою, ми чекаємо разом!» → (Тепле)

5. Забирати іграшки чи сміятися, коли хтось сумує → 🐼
(Колюче)

Правило від вчителя:

«Запам'ятаємо: якщо ми бачимо дитинку, яка пересувається на кріслі колісному, носить слуховий апарат або говорить трошки інакше — ми не пальчиком показуємо, а посміхаємося й пропонуємо грати разом! Це і є мова гідності».

БЛОК 6

Школа чутливості: «Як стати ніжним промінчиком для друга»

Учитель: «У декого з наших однокласників тато, мама або братик зараз захищають Україну. Іноді дитинка може сумувати або переживати, бо чекає новин з дому. Як ми можемо їй допомогти?»

Спільне формулювання правил для 1–4 класів:

1. Не розпитувати про сумне: Не треба розпитувати «А де твій тато?» чи «Чому він не дзвонить?».
2. Дарувати увагу: Запросити малювати разом, поділитися цукеркою або іграшкою.
3. Сказати головне слово: «Я поруч, я твій друг».

БЛОК 7

Рухлива гра «Коло підтримки»

Суть: діти стають у коло. Вчитель кидає м'яч або передає іграшку першому учню і каже комплімент або слова підтримки. Цей учень передає іграшку наступному, продовжуючи ланцюжок добрих слів.

Для прикладу список ввічливих та інклюзивних слів. Цей список допоможе дітям зрозуміти, якими словами можна замінити образливі вирази, щоб спілкуватися на засадах поваги та гідності.

1. Слова підтримки замість критики

- *Замість:* «Ти нічого не вмієш» або «У тебе не вийде».
- Мова гідності: «Спробуй ще раз, я тобі допоможу», «Ти молодець, що стараєшся», «У тебе обов'язково вдасться».
- *Замість:* «Ти знову зробив помилку» або «Ти постійно неуважний».
- Мова гідності: «Давай подивимось разом, де виникла складність і як це виправити», «Помилки — це частина навчання, з кожною спробою виходить усе краще».
- *Замість:* «Це занадто складно для тебе, ти не впораєшся».
- Мова гідності: «Давай розділимо це завдання на менші кроки», «Тобі потрібне додаткове пояснення чи трохи більше часу?».
- *Замість:* «Ти робиш усе занадто повільно / ти затримуєш усіх».
- Мова гідності: «Працюй у своєму темпі, головне — процес і результат», «Кожному з нас потрібен свій час, це абсолютно нормально».
- *Замість:* «Та не сумуй, усе буде добре» або «Ти маєш забути й відволіктися» (знецінення болю).
- Мова гідності: «Я бачу, що тобі зараз важко. Якщо захочеш поговорити — я поруч», «Твої почуття дуже важливі, я поділяю твою надію».
- *Замість допитливості:* «А де твій тато? Чому немає новин? Що кажуть у командуванні?».
- Мова гідності: «Ми чекаємо та віримо разом із тобою», «Чи можу я зробити для тебе щось приємне просто зараз?».

Чарівні слова для щоденного спілкування

- Для прохання: «Будь ласка», «Якщо твоя ласка», «Чи міг би ти допомогти?».

- Для вдячності: «Дякую», «Я дуже ціную твою допомогу», «Мені приємно».
- Для вибачення: «Вибач, будь ласка», «Я не хотів тебе образити», «Як я можу це виправити?».

БЛОК 8

Творче завдання для карток-шаблонів «Допиши сам»

Щоб діти проявили самостійність, підготуйте картки з незавершеними фразами, які вони мають дописати або домалювати самі:

- «Мені приємно, коли мені кажуть... _____»
- «Якщо моєму другу сумно, я скажу... _____»
- «Коли я бачу нову дитину в класі, я кажу... _____»

3. Заклучна частина

БЛОК 9

Підсумкова творча робота. Аплікація «Фортеця наших слів»

Діти отримують паперові соняшники або різнокольорові долоньки.

Завдання: кожна дитина приклеює свій соняшник/долоньку на спільний плакат із зображенням великого Серця України або Шкільного будинку.

Учитель підсумовує: «Подивіться, який гарний і теплий наш клас! Наша мова гідності — це сила, яка об'єднує нас, робить дружніми та сильними. Обіцяємо берегти один одного, шанувати наших Героїв і дарувати тільки теплі слова!»

БЛОК 10

Створення «Парасольки гідності»

На дошці малюють велику парасольку. Діти наліплюють навколо неї стікери із записаними (або намальованими) словами, які допомагають усім почуватися в безпеці та теплі (наприклад: *дякую, будь ласка, привіт, ти молодець*).

- Як ви гадаєте, чи має кожна людина — і дорослий, і дитина — право на те, щоб її шанували та берегли її гідність?
- Уявіть, що наш клас — це суперкоманда. Які правила спілкування нам потрібні, щоб кожен у цій команді почувався важливим і захищеним?

Орієнтовні відповіді дітей: «Слухати одного», «не називати образливими словами», «допомагати, коли просять», «поважати особистий простір».

- Підсумок. Головне правило уроку: *«Стався до інших так, як хочеш, щоб ставилися до тебе»*.

Поради щодо адаптації для різних вікових груп

1-4 класи: більше уваги приділяйте ігровим формам роботи, використовуйте прості приклади та ілюстрації.

5-8 класи: залучайте учнів до активного обговорення, пропонуйте їм аналізувати конкретні ситуації.

9-11 класи: Заохочуйте учнів до критичного мислення, пропонуйте їм досліджувати питання дискримінації та інклюзії більш глибоко.

Важливо:

- ✓ Створіть атмосферу довіри та відкритості, де учні почуватимуться комфортно, висловлюючи свої думки та почуття.

- ✓ Будьте уважні до потреб кожного учня та враховуйте їхні особливості.

- ✓ Пам'ятайте, що цей урок – це лише початок. Важливо продовжувати роботу з формування культури поваги та гідності протягом усього навчального року.

- ✓ Цей урок є лише відправною точкою. Важливо, щоб питання гідності, поваги та інклюзії були інтегровані в усі навчальні предмети та позакласні заходи впродовж усього навчального року.

- ✓ Пам'ятаймо: патріотизм виховується не лише гаслами, а й тим, як ми щодня ставимося до людини поруч. Творимо простір гідності разом!

АРХІТЕКТУРА ПОВАГИ

У публічному та офіційному просторі (а надто в освітніх документах і на уроках) часто трапляються завуальовані формати дискримінації або знецінення, зокрема, **жалісливий та героїчний контексти (стигматизація через жалість)**. До прикладу:

✓ «Жертва обставин», «бідні діти», «страждає на хворобу», «прикутий до ліжка».

✓ «Героїчно долає свій дефект», «попри свою неповноцінність».

Правильно! Замість жалю чи надмірного пафосу використовуємо нейтральний, поважний опис фактів: *«людина, яка має [стан/діагноз]», «людина, яка долає бар'єри»*. Жалість знецінює гідність так само, як і агресія.

Ейджизм та стереотипи щодо віку

✓ «Старий», «похилий вік» (у зневажливому контексті), «молоді й недосвідчені».

Правильно: *люди старшого віку, люди поважного віку, молоді фахівці*.

Гендерні стереотипи та рольові ярлики:

✓ «Нежіноча професія», «чоловічий склад розуму», «дівчата більш старанні, а хлопці — схильні до точних наук», «господиня» (як єдина роль жінки).

Правильно: Оцінювати знання, навички та вибір кожної особистості без прив'язки до статі. У документах та зверненнях використовувати фемінітиви або нейтральні професійні терміни (*викладач / викладачка, автор / авторка, педагоги*).

ВПО та люди з досвідом війни:

• «Біженці» (стосовно громадян України всередині країни), «переселенці» (з відтінком чужорідності).

Правильно: *внутрішньо переміщені особи (ВПО), люди, які вимушено змінили місце проживання, люди з досвідом евакуації / досвідом війни*.

Порада

Перед публікацією, виступом чи проведенням уроку варто поставити до тексту кілька запитань:

• Чи немає в тексті ярликів чи діагнозів, вжитих як іменники?

- Чи є в тексті людина головним суб'єктом? (Чи використовується формула «людина з...» замість опису через діагноз/ознаку?)
- Чи не створює текст протиставлення на «ми» (нормальні) та «вони» (інші)?
- Чи описуються бар'єри як проблема середовища, а не самої людини? (Наприклад: «школа не має пандуса», а не «дитина не може увійти через свої обмеження»).
- Чи збережено повагу до приватного життя та особистих даних дитини/родини?
- Чи звучить текст так, що будь-яка людина, про яку в ньому йдеться, почуватиметься гідно?
- Чи немає в тексті прихованого жалю або гіперболізованого героїзму?

Додаток 2

ЗОЛОТІ ПРАВИЛА ЩОДЕННОГО СПІЛКУВАННЯ В ШКОЛІ

1. Фокус на особистості, а не на бар'єрах

- Ні: *«У нас у класі є одна особлива дитина...»*
- Так: *«У нашому класі навчається Оленка, вона любить малювати і потребує адаптації навчального матеріалу».*

2. Без жалю та без гіперболізованого героїзму

- Уникайте слів *«страждає на хворобу», «попри свою неповноцінність», «бідненькі дітки».*
- Називайте факти нейтрально та з повагою: *«дитина, яка має [стан/діагноз]», «людина, яка долає бар'єри».*

3. Повага до гендерної рівності та відсутність стереотипів

- Вживайте фемінітиви в професійному мовленні (*вчителька, директорка, психологиня, заступниця*).
- Уникайте фразеологізмів чи зауважень, що базуються на статі (*«хлопці не плачуть», «це не дівчача справа», «дівчата більш старанні»*).

4. Безбар'єрність у документації та публічних виступах

- Описуйте бар'єри як проблему середовища, а не людини.
 - Ні: *«Учень не може відвідувати їдальню через свої обмеження».*

○ Так: *«Приміщення їдальні наразі не має архітектурної доступності (пандуса/ліфта)».*

Додаток 3

Вірші Надії Григорівни Красоткіної — української поетеси та освітянки до Першого уроку з теми «Мова гідності»

УМІЙ СПІЛКУВАТИСЬ

В розмові має значення усе:
Усмішка, погляд, порух, слово,
Бо все це почуття людські несе
І людяність, а це — чудово!
Бо кожне серце прагне доброти,
Уваги, ласки і любові...
Тож маєш бути мудрим, світлим ти
І сонечко нести у слові!
Щоб кожне слово радість всім несло,
Теплом навколо зігрівало.
Щоб людям гарно, затишно було
І на душі у всіх світало.
Вчись спілкуватись, в світ любов нести
І доброту – це всім потрібно!
Вчи мову рідну, українську ти,
Для кожного це - необхідно!

НЕ КИДАЙ СЛОВОМ...

Не кидай словом, наче пес хвостом,
Хай буде в слові мудрість і повага,
До мови рідної схились чолом,
У ній твоя і гідність, і відвага.
У кожному слові ти неси тепло,
Любов і доброту, та ніжність щиру...
Бо слово першим на Землі було,
Та й добре слово – запорука миру.
Тож світле слово виведе з біди,
Покаже завжди правильну стежину.
Тому у світ із світлим словом йди,
Хороше слово окриля людину.
У щирім слові гідність є людська,

Без зверхності, бо в ньому честь і сила.
Й мета далека вже стає близька,
Дарує небо і у небо крила.

ЩО ТАКЕ ГІДНІСТЬ?

Що гідність? Це вроджена цінність людини,
До себе та інших повага та шана.
Про це кожен з нас пам'ятати повинен —
До всіх має бути увага жадана.
Усі хочуть ласку, любов відчувати,
І приязнь, тепло, що до серця простує.
Тож вмій добре слово людині сказати,
Хай кожен у світі турботу почує.
Бо слово чарівне увись піднімає,
Натхнення дає і народжує крила.
А слово негоже мости підриває,
Бо слово – це зброя, у ньому є сила.
Бо слово – це мудрість і світла надія,
Воно, наче сонце, в серця проникає.
Із слова зростає і казка, і мрія,
Воно до вершини людей піднімає.

СПІЛКУВАННЯ

У спілкуванні має рівність бути,
Взаєморозуміння, доброта...
Тут один одного повинен чути...
Ця істина прадавня і проста.
В одних не може бути переваги,
Лиш дружнє заперечення бува...
Не можна допускати і зневаги,
На всі питання є свої слова.
Все в світі можна передати в слові:
Тривогу, щастя – різні почуття...
Слова ж у нашій мові пречудові
І є на різні випадки життя.
Тому найкращі в мові вибирайте,
Які несуть і радість, і тепло...
Любов і добрість в слові прославляйте,
Щоб людям з вами затишно було.

Ви гідні кращого, тож йдіть сміливо,
Ніколи не збивайтеся з путі.
Бо гідність, честь, сумління — це важливо,
І дуже цінне в кожному житті.

БУДЬ СВІТЛИМ!

Якщо в людини гідність є й сумління,
Вона тоді, як світлий промінець!
До мудрості у неї є тяжіння,
Вона знайде стежину до сердець
Усіх людей, бо добре розуміє,
Що людяним і мудрим треба жить.
Тож спілкуватись з усіма уміє,
І осудить нікого не спішить.
А вміє руку у біді подати,
І захистити слабшого, повір...
Усіх людей уміє поважати
І за собою повести до зір!
Бо в серденьку є совість незрадлива,
Любов і щирість, гідність, добрість є!
Така людина світла і смілива,
Вона уміє довести своє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 04.07.2026).
2. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення 03.08.2026).
3. Про внесення змін до Порядку реагування на випадки булінгу (цькування) та Порядку застосування заходів виховного впливу: наказ МОНУ від 18.06.2026 № 961 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1078-26#Text> (дата звернення 03.08.2026).
4. Про організований початок 2026/2027 навчального року в закладах загальної середньої освіти: лист Міністерства освіти і науки України

№ 1/16209-26 від 28.07.2026 URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-orhanizovanyi-pochatok-20262027-navchalnoho-roku-v-zakladakh-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення 08.07.2026).

5. Щодо проведення щорічного загальнонаціонального уроку пам'яті: лист Міністерства у справах ветеранів України № 21182/1.1/3.6-26 від 28.07.2026.

6. Алгоритм взаємодії щодо превенції та протидії булінгу в закладах освіти URL: <https://mon.gov.ua/news/alhorytm-vzaiemodii-shchodo-preventsii-ta-protydii-bulinh-u-v-zakladakh-osvity> (дата звернення 03.08.2026).

7. Довідник безбар'єрності / Ініціатива Першої леді Олени Зеленської «Без бар'єрів». URL: bf.in.ua (дата звернення 03.04.2026).

8. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід: методичний посібник. URL: <https://la-strada.org.ua/download/metodychnyj-posibnyk-protydiya-bulingu-v-zakladi-osvity-systemnyj-pidhid-2> (дата звернення 03.08.2026).

9. Методичні рекомендації щодо запровадження безбар'єрності освітніх послуг у закладах загальної середньої освіти URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-metodychni-rekomendatsii> (дата звернення 03.08.2026).

10. Освітній портал МОНУ. URL: <https://mon.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2026).

11. Офіційний сайт Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://mva.gov.ua/> (дата звернення 03.08.2026).

12. Етика взаємодії та спілкування з ветеранами, ветеранками та близькими воїнів: посібник. URL: <https://www.inclusivity.com.ua/material/posibnyk-etyka-vzayemodiyi-ta-spilkuvannya-z-veteranamy-veterankamy-ta-blyzkymy-voyiniv/> (дата звернення 03.08.2026).

13. Коли світ на межі змін: стратегії адаптації. Психологічна підтримка вчителів та дітей у часи війни: посібник. URL: <https://mon.gov.ua/news/opublikovano-posibnik-iz-psikhologichnoi-pidtrimki-dlya-vchiteliv-ta-ditey-u-chasi-viyni> (дата звернення 03.08.2026).

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом КНЗ «ЧОПООП ЧОР»

Зам. № 1842 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1